

תגובה להאשמות הסרק החוזרות ונשנות של פורום קהלת נגד דוח העוני של הביטוח הלאומי

פרופ' דניאל גוטליב מגיב למאמר של ד"ר מיכאל שראל מ-13.1.2020

פרסום דוח העוני הוא חובה שמוטלת על הביטוח הלאומי, כדי לידע את הציבור על מצב העוני, האי-שוויון והקיטוב בחברה הישראלית. החובה לפרסם דוח זה, גם אם המסר לא תמיד ערב לאזני כל. כמה קל לתקוף את השליח, המדווח על מצב העוני, במקום לקרוא לממשלות לדורותיהן, האחראיות יחד עם כנסת ישראל לצמצום העוני והאי-שוויון. כמובן איננו שוכחים בביטוח הלאומי את מחויבותינו לשפר את מיצוי הזכויות בקצבאות הקיום בהן יש קושי מובנה במימוש הזכויות.

ד"ר שראל מבקר פעם אחר פעם את דוח העוני הביטוח הלאומי על ידי זה שהוא בוחר מתוכו לוח מסוים מתוך כ-40 לוחות בדוח ובכך הוא מצדיק את ביקורתנו (גלובס, 13.1.2020). לוח זה (לוח 3 בדוח) לא מתיימר למדוד עוני, אלא לבחון, למשל, האם הורה עצמאי, בדרך כלל אמא, שמשתכרת שכר מינימום במשרה מלאה ומקבלת קצבת ילדים, מסוגלת להחזיק את משפחתה מעל לקו העוני מבלי להזדקק לקצבאות והטבות נלוות, שעצם השגתן קשה ולכן שיעור המיצוי שלה נמוך במיוחד. לצערינו התשובה לשאלה היא שאם עצמאית ברוב המקרים אינה מסוגלת לשמור על רמת חיי משפחתה מעל לקו העוני, וזאת למרות שהמעסיק משלם שכר מינימום של 5,300 ש"ח. יתרה מזו החישובים החדשים בלוח המובא בסוף מסמך זה מצביעים על כך שגם אם נכלול את קצבת הבטחת הכנסה ואת מענק העבודה בנוסף לעבודה מלאה בשכר מינימום, היכולת של המשפחה לחיות מעל קו העוני אינה מובטחת כלל ועיקר.

שראל קובל גם על השימוש בקו העוני היחסי במקום האבסולוטי. זאת למרות שההגדרה האבסולוטית מתאימה יותר למדינות עניות ונחשלות מאוד. לעומת זאת הגדרת העוני לפי קו עוני יחסי מקובלת במדינות ה-OECD, ה-EU, ובארגון האו"ם (Human Development Report). הגדרה זו מצביעה על כך שמצב העוני בישראל קשה. בין מדינות ה-OECD העוני בישראל נמצא בדירוג גרוע, הן לגבי ילדים והן לגבי כלל הנפשות.

איך מתגברים על מצב זה לפי ד"ר שראל? הוא טוען שהסיבה לקושי הכלכלי היא ריבוי ילודה במשפחות אלה. ובכן זה לא נכון! שנים רבות טענה זו הופנתה כלפי שתי אוכלוסיות – ערבים וחרדים. אולם, שיעור העובדות הערביות גדל מאוד, תוך כדי שיפור השכלתן וממוש הפוטנציאל התעסוקתי והמקצועי שלהן. כמו כן שיעור הילודה בקרבן ירד במהירות ומעבר לצפוי ולמרות כל זאת העוני באוכלוסייה הערבית נותר גבוה. אצל הנשים החרדיות המצב התעסוקתי השתפר: הן משכילות וחלקן עובדות בשכר נאה. שיעורי התעסוקה של גברים חרדים צעירים הולך וגדל. עם זאת שכרם לרוב נמוך מאוד, בין היתר עקב השכלה לא מתאימה לצרכי שוק העבודה. טענותיו של שראל לגבי הסתפקות במועט של אוכלוסייה זו ולגבי הצלחתם "ללכסות את הוצאותיהם" נובעת כנראה יותר מרציה חברתית (social desirability) מאשר ממצב עניינים אובייקטיבי ודלות בדרך כלל לא טובה לאדם ולילדיו. את הסיבה לשיעורי

העוני הגבוהים בשתי אוכלוסיות אלה יש לחפש בסופו של דבר בשילוב של מאפיינים התנהגותיים והזנחה ממשלתית ארוכת טווח - המדיניות החברתית, מדיניות החינוך ומדיניות תשתיות בכלל.

מאז קיצוץ הקצבאות הגדול בתחילת שנות ה-2000 בישראל הקצבאות נמוכות הן בהסתכלות הסטורית, והן בהשוואה בין-לאומית.

ב-2013/14 וועדת המלחמה בעוני לא הסכימה לאמץ את המלצת הביטוח הלאומי לשפור משמעותית את קצבת הבטחת הכנסה בגיל העבודה. הצעה זו כללה תמריץ מובנה לעבודה. בנוסף לכך שר העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים לשעבר, ח"כ חיים כץ, בתמיכת הביטוח הלאומי, שיפר את מצבן של אמהות עצמאיות עובדות, באמצעות הפחתת קיזוז הקצבה על הכנסות מעבודה, כדי שיצליחו לקיים רמת חיים מעל לקו העוני. לצערינו, האוצר מיד קיזז הטבה זו באמצעות צמצום מקביל של מענק העבודה, כך ששכרן של האמהות יצא בהפסדן.

עובדה היא שקצבת הבטחת הכנסה נמוכה מאוד והחקיקה גרמה לכך שקשה לקבל אותה המיצוי שלה הולך ויורד. כך ראינו שב-2002 שיעור מקבלי הבטחת הכנסה מסך המשפחות העניות עם ראש משפחה בגיל העבודה היוו כ-55% ואילו ב-2016 שיעורן ירד לכ-25%. למקבלי קצבאות קיום ומשתכרי שכר נמוך אמורות להגיע גם הטבות נלוות חשובות, אך לצערינו העלתה בדיקה שערכנו יחד עם רשות המסים ומשרד השיכון, שהזכאים לסיוע בדיור מתקשים מאוד לממשן. הביטוח הלאומי לקח על עצמו לאחרונה יחד עם שני המשרדים לפעול לשיפור תוצאה עגומה זו.

על בסיס חישובים שמתחשבים במורכבות של הקריטריונים המזכים בקצבה כמו לדוגמה בעלות על רכב ותנאים לקבלת מענק עבודה, כל אלה גורמים לכך שבכל המקרים שבהם שני ילדים ויותר נותרת המשפחה מתחת לקו העוני. עם ילד אחד, כשהורה מצליח למצות את הקצבה להבטחת הכנסה הוא מצליח לשרוד מעל קו העוני. אך מאחר שבעלות על רכב היא נחוצה ושכיחה, משפחה עובדת עם ילד אחד היא עוברת אותו בדוחק, אם בכלל.

הרכב	שכר נטו	גמלה לה"ה לפני התחשבות ברכב	שווי רכב	ניקוי מגמלה לה"ה בגין רכב	גמלה לה"ה לאחר התחשבות ברכב	קצבת ילדים	תוספת משפחה	דמי מזונות מביטוח לאומי	מענק עבודה	סה"כ	קו העוני	% מקו העוני
גמלה להבטחת הכנסה ללא רכב וללא מענק עבודה												
הורה עצמאי + 1	5,300	1,071	0	0	1,071	150	0	0	0	6,521	5,750	113%
הורה עצמאי + 2	5,300	1,548	0	0	1,548	339	0	0	0	7,187	7,618	94%
הורה עצמאי + 3	5,300	1,548	0	0	1,548	528	98	0	0	7,474	9,199	81%
שווי רכב השולל גמלה להבטחת הכנסה עם מענק עבודה												
הורה עצמאי + 1	5,300	1,071	40,761		0	150	0	0	495	5,945	5,750	103%
הורה עצמאי + 2	5,300	1,548	40,761		0	339	0	0	495	6,134	7,618	81%
הורה עצמאי + 3	5,300	1,548	40,761		0	528	0	0	720	6,548	9,199	71%
גמלה לה"ה עם רכב וללא מענק עבודה												
הורה עצמאי + 1	5,300	1,071	40,759	703	368	150	0	0	0	5,818	5,750	101%
הורה עצמאי + 2	5,300	1,548	40,759	703	845	339	0	0	0	6,484	7,618	85%
הורה עצמאי + 3	5,300	1,548	40,759	703	845	528	98	0	0	6,771	9,199	74%
ללא גמלת הבטחת הכנסה וללא מענק עבודה												
הורה עצמאי + 1	5,300	0	0	0	0	150	0	0	0	5,450	5,750	95%
הורה עצמאי + 2	5,300	0	0	0	0	339	0	0	0	5,639	7,618	74%
הורה עצמאי + 3	5,300	0	0	0	0	528	0	0	0	5,828	9,199	63%